

יום לחשפחה

אפרים ומנשה, האחים הראשונים בתולדותינו שאינם שרויים במאבק ובתחרות, הם גם אלה שאנו מזכירים בברכת הבנים שבה נוהגים רבים לברך בערבי שבתות. נהוג להניח את הידיים על ראש כל אחד מהילדים ולומר:

לבו: "יְשִׁמָּה אֱלֹהִים פְּאֶפְרַיִם וְכַמְנָשָׁה" (בראשית מח, כ)

לבת: "יְשִׁמָּה אֱלֹהִים פְּשָׁרָה רַבֵּקָה לָאָה וְרָחֵל" (ע"פ רות ד, יא).

בְּרַכָּה ה' וְיִשְׁמְרָהּ.

זָאֵר ה' פְּנִי אֱלֹהֵי וִיחַנְּנָהּ.

זָשָׂא ה' פְּנִי אֱלֹהֵי וְזָשֵׂם לָהּ שְׁלוֹם (במדבר ו, כד-כו).

במשפחתי אנו נוהגים להוסיף גם:

לבו: הָיָה אֲשֶׁר תְּהִיָּה וְהָיָה בְּרוּךְ בְּאֲשֶׁר תְּהִיָּה.

לבת: הָיָה אֲשֶׁר תְּהִיָּה וְהָיָה בְּרוּכָה בְּאֲשֶׁר תְּהִיָּה.⁹²

פעם שמעתי דרשה של רב, שדיבר בשבחו של ספר בראשית. הוא טען שזהו ספר הדרכה לחיי משפחה ראויים. קדמונינו, הוא גרס, הציבו בפנינו דגמי מופת לניהול חיינו הזוגיים, ההוריים ובין אֶחָאִים. הקשבתי לדבריו בתמיהה – האם המשפחות הראשונות של עם ישראל, אלה המופיעות בספר בראשית, הן משפחות לדוגמה? איזו דוגמה ניתן ללמוד מאדם הקם על אחיו ורוצח אותו? מאיש המעביר את רעייתו לאֶחָר כדי שייטב לו בעבודה? מהורה המְסַפֵּן את חייהם של בניו? מאדם הגונב מאחיו את הבכורה בדרכי מרמה ואחר כך משתף פעולה עם אמו כדי לרמות את אביו הזקן והחלש? מאחים המוכרים את אחיהם לעבדות ומספרים לאביהם האבֵל שהוא נטרף? מאדם המציע לאביו להרוג את שני בניו שלו אם לא יחזיר את אחיו מן השבי, והשובה אינו אלא האח ש'נטרף' המסתיר את זהותו?! אכן, ספר הספרים (ובעיקר ספר בראשית) מספק דגמים קיצוניים ומטרידים לחיי משפחה. אולם אין זה אומר שלא נוכל ללמוד מסיפורי התורה.

ראשית, סיפורי התנ"ך מלמדים אותנו, וזאת ללא כחל וסרק, על מורכבותו של מוסד המשפחה. המשפחה עשויה להיות קן מוגן וחמים, שממנו אנו יוצאים אל מועקות הקיום ואל ההתמודדויות שהחיים מזמנים לנו, אבל היא גם עשויה להיות מקום פוגע, לא הוגן ומְצַלֵק. ספר בראשית אינו מְשַׁטח את הקשיים הגלומים בחיי משפחה ואינו מרדד אותם, אדרבה הוא מעצימם ומנכחם. ברוב המקרים אח אינו קם להרוג את אחיו, ולמרות זאת, יחסי קנאה בין אחים ורגשות כעס ולעתים אף איבה הם חלק ממרקם משפחתי, יש להתמודד עמם. התנ"ך אינו מספק תיאורים מתקתקים של משפחות מדומיינות כבסרטי הוליווד, שבהם איש אינו מרים קול ושום רגש מודחק אינו מעכיר את האווירה.

ספר בראשית מכיל תיאורים קשים ומטרידים אבל יש גם ממד של נחמה, הוא מסתיים באווירה של פיוס וקירוב לבבות. האחים שעליהם מסופר בסוף הספר – **אפרים ומנשה** – אינם שרויים במאבק. גם הספר שבא אחריו, ספר שמות, מתאר שיתוף פעולה מתמשך בין שלושה אחים: משה, מרים ואהרן.

בדרך להפיכת צאצאי יעקב לעם אנחנו רואים תהליך של התפתחות והתעדנות. וגם זאת, אבותינו ואמותינו היו נגועים לעתים ביחסי משפחה קשים ופוגעניים, ובכל זאת, הננו! עם ישראל חי וקיים, והיהודים אף ידועים בקרב אומות העולם כעם משפחתי במיוחד. אולי לא רק נחמה יש פה, אלא גם תקווה ואופטימיות.

חיקרו-קוסחום חשפחתי

המשפחה היא מעבדה חיה, מיקרו-קוסמוס, עולם ומלואו. בתוכה אנו למדים לתפקד הן כיחידים והן כחלק ממערכת. התינוק מגלה את העולם באמצעות הקשר לאמו, נוכחותה והיענותה לצרכיו. כשגדלה מעט, התינוקת נחשפת לשאר בני המשפחה הקרובים ואז הרחוקים יותר לפני שתצא אל העולם. הקולות, הריחות, המגעיים הראשונים שידענו, יגדירו את יחסנו לעולם ולאנשים אחרים שנבוא איתם במגע. אלה מאיתנו שזכו לגדול במשפחה תומכת שבה שוררים יחסי אמון ייקחו את הביטחון והחמימות למערכות היחסים שבהן יהיו ולמשפחות שאותן יקימו; אלה שצמחו במשפחות ששררו בהן יחסים קשים, שיפוטיות וקרירות יצטרכו לעמול לא מעט כדי לעצב משפחות אחרות ומערכות יחסים אחרות, מאפשרות ומכילות יותר.

אכן אנו יוצאים ממשפחתנו אל העולם. אולם אם להודות על האמת, זהו תיאור בלתי מדויק. לעולם איננו יוצאים ממשפחותינו, ולעולם איננו עוזבים אותן ממש. המשפחה לובשת ומשנה צורה, משפחה עם ילדים קטנים אינה דומה לאותה משפחה כשילדיה הגיעו לגיל ההתבגרות או יצאו מן הבית. הדינמיקה משתנה תדיר – האם שעירסלה את התינוקת הקטנה בזרועותיה הופכת לאויבת המושבעת של המתבגרת, ואז לידידתה ואשת-סודה של האישה הצעירה, ולבסוף נשענת בעצמה על הבת, כשהיא זקוקה לסעד ולתמיכה. האב שהיה "החזק מכולם" זקוק לעזרה של הילד שפעם הניף על כתפיו החזקות. בה בשעה, יש במשפחה דברים שאינם משתנים, תמיד נהיה "ילדים של" "אחים (בכורים, תאומים, צעירים) של". גם אחרי לכתם של הורינו לעולמם, אנחנו נושאים אותם איתנו בזיכרונותינו, בדמיונו אליהם, בחוויות שאנו נוצרים, בפחד שמא הפכנו דומים מדי ובחששות שמא התרחקנו יותר מדי...

ניגונים / פניה ברגשטיין
שְׁמֵלֶסְם נְגוּנִים בִּי, אִמִּי וְאָבִי,
נְגוּנִים מְזַמְרִים שְׂכוּחִים.
גְּרַעֲנִים; גְּרַעֲנִים נְשָׂאֵם לְבָבִי -
עָפָה הֵם עוֹלָם וְצוּמְחִים.

עָפָה הֵם שׁוֹלְחִים פְּאָרוֹת גְּדָמִי,
שְׁרָשִׁיָּהֶם בְּעוֹרְקֵי שְׁלוּבִים,
נְגוּנִיהָ, אָבִי, וְשִׁירֵיהָ אִמִּי,
גְּדָפְקֵי נְעוֹרִים וְשָׁבִים.

הִנֵּה אֶזְיוֹ שִׁיר עֲרָשֵׁי הַרְחוּקָה
הַבִּיעַ פִּי אִם אֶלֵּי בַת.
הִנֵּה לִי תְּהִלָּה בְּדָמַע וּשְׁחוּקָה
"אֵיכָה" וְזִמְרֵי שֶׁל שְׁבַת.

כֹּל הֶגְהָה יִפֵּם וְכֹל צָלִיל גְּאֵלָם
בִּי קוֹלְכֶם הַרְחוּקָה בִּי הוּם.
עֵינֵי אֶעְצֹם וְהִרִנִּי אֶפְקֶם
מֵעַל לְחֶשְׁבַת הַהוּם.

נ'י בשבט - יום האם או יום המשפחה

בראשית היה יום האם, בגן ציירנו ציורים לאמא, חרכנו עוגיות לכבודה בתנור והערנו אותה בכוקר בנשיקה מיוחדת. יום האם נקבע בישראל בשנת 1947 ביום השנה למותה של הנרייטה סאלד, ל' בשבט. לסאלד, שכונתה "אם הילדים", לא היו ילדים משלה, אבל היו לה ילדים הרבה בשל מעורבותה הגדולה במפעל "עליית הנוער". מטרתו של היום היה מתן שבח לאם המשפחה על עבודתה הקשה והסיזיפית לעתים, ובמקביל חיזוק הציפיות מן האישה להמשיך להיות עיקר (=עקרת) הבית, אשת חיל, רעיה ואם למופת. בשנות השמונים הפך היום ל"יום המשפחה". שינויים חברתיים ותרבותיים בישראל הכתיבו את השינוי. האם שוב אינה נתפשת כמי שעליה להחזיק לבדה ובשתי ידיה את המשפחה כולה, לתמוך, להאכיל, למחות דמעות ולהפיק טוב מכל מצב. מה שעמד בכסיס ההחלטה להפוך את יום האם ליום המשפחה היה התחושה שיש לחגוג את המשפחה כולה. עם זאת, היו שהצטערו על כך שהיום המיוחד של אמא נלקח ממנה וסברו שהיה נכון להשאירו ובמקביל להוסיף יום מיוחד לאב (כמקובל בארצות-הברית, למשל).

הנרייטה סאלד, מחנכת, אשת רוח ומעשה, הייתה מנהיגה מרכזית של החנועה הציונית. סאלד עלתה לארץ בשנת 1929 (בגיל 60), ממייסדות ארגון "הדסה" ומערכת הבריאות והרווחה בישראל, ועמדה בראש מפעל "עליית הנוער" שהעלה לארץ בני ובנות נוער מגרמניה הנאצית. סאלד הייתה בתו של רב קונסרבטיבי, והאישה הראשונה שלמדה בסמינר התיאולוגי היהודי בניו-יורק. בין שאר מאמצייה בחידוש פני היהדות הייתה תביעתה לומר את תפילת הקדיש על אמה. לידיד המשפחה שהתנדב לומר קדיש על אמה, כתבה במכתב נוגע ללב: "לאמי היו שמונה בנות ואף לא בן אחד ... כשאבי נפטר, לא הרשתה אמי לאחרים למלא את מקום בנותיה באמירת הקדיש ולכן אני בטוחה שאני מקיימת את רצונה כשאני מסרבת להצעתך ... אתה מבין את דברי, לא?" יש הטוענים שסאלד, בשיתוף פרופ' יהודה לייב מאגנס, הנשיא הראשון של האוניברסיטה העברית בירושלים, ואחרים, ייסדו את המניין השווינוני הראשון בארץ ישראל במרוצת שנות העשרים של המאה הקודמת.

הזדמנות להרהר על משפחה ומשפחות

יום המשפחה הוא הזדמנות להרהר בנושא המשפחות, על חלוקות שונות של העול ושל התפקידים, על שינוי בתפקידיהם של גברים ושל נשים כאחד – יותר ויותר נשים מוצאות סיפוק בעבודה, לא רק כהשלמת הכנסה למשפחה אלא בפיתוח קריירה משל עצמן, ומנגד, יותר ויותר גברים מגלים את העונג שבנוכחות משמעותית יותר בחיק המשפחה וגידול הילדים.

במקביל אנו נוכחים בדגמים מגוונים של משפחות. המתכונת של המשפחה הגרעינית, כלומר אבא, אמא וילדים, נוצרה בעקבות המהפכה התעשייתית שהחלה במאה ה"ח, והמעבר ההמוני מן הכפר אל העיר. המשפחה הגרעינית הייתה המערכת היעילה ביותר להתמודד עם החיים העירוניים בדירות קטנות יחסית ובמצב של ריחוק מבני המשפחה המורחבת.

כיום, עם התארכות תוחלת החיים הממוצעת ועם הבדידות שחווים הרבה אנשים ונשים בג'ונגל העירוני, רבים מההורים במחירים ששילמנו בעקבות המעבר למתכונת המשפחה הגרעינית. איני בטוחה שיש ממליצים רבים על חזרה למתכונת שבטית מלאה של משפחה מורחבת, אולם יש לחשוב כיצד נוכל לאמץ מרכיבים אחדים של ה"חמולה" במתכונת של משפחה רחבה יותר, אם במשפחה של שארי בשר, אם של קהילה תומכת, שבה יוכל כל יחיד ויחידה לקבל ביטוי לצורכיהם. זוגות צעירים יוכלו לדוגמה להפקיד תינוקות ופעוטות בידי בנות ובני משפחה מבוגרים יותר כדי להשקיע בלימודיהם ובבניית הקריירה שלהם, נכדים ונכדות יוכלו לשהות בקרב סבים וסבתות, כשההורים בעבודה. אם הדבר נעשה ברגישות ובאמפטיה, הכול עשויים להרוויח מהחמולתיות, גם הקשישים שלא יישארו בגפם וגם הילדים שיזכו לפינוק ותשומת לב של עוד מבוגרים אוהבים.

בשנים האחרונות אנו עדים יותר ויותר לדגמים חדשים של משפחות, אמהות יחידניות (ובמידה פחותה, גם אבות יחידנים), משפחות שבראשן שתי אמהות או שני אבות ומשפחות רב-דוריות. אתגר חשוב לחברה הוא להכיל את הדגמים הרבים האלה ולתת מקום לביטויים מגוונים של חיי משפחה. ואגב, לא רק מבנים חדשים של משפחות אלא גם צורות חיים. בעבר היו בקיבוצים בתי ילדים, שבהם חיו הילדים (ואגב, אלה היו ה"בתים" היחידים בקיבוץ, החברים עצמם גרו ב"חדר"), ואילו כיום יותר ויותר זקנים חיים בבתי אבות או בבתי דיור מוגן המיועדים לבני הגיל השלישי.

ל' בשבט, יום המשפחה, הוא הזדמנות מצוינת להביט לעבר היושבים והיושבות מסביב לשולחן, לברך על הקיים ולייחל להרבות בטוב. יום זה הוא גם הזדמנות להרהר באופן חדש ורענן משפחה מהי, ולבחון, כאתגר חברתי וערכי, כיצד ניתן להיות דוגמתיים פחות, מכילים יותר, מאפשרים יותר.

תפילת החודש

תפילות לשלום המשפחה

חברתי, הרבה חיה בקר־רואן, חיברה סדרת תפילות שנועדה להיאמר בל' בשבט, יום המשפחה. את התפילה הראשונה קוראים הכול ביחד ובקול רם ואת אלה שבאות אחריה קוראים כל מתפללת ומתפלל בלחש, על פי מצבם המשפחתי.

כולם:

אֱלֹהֵי,

מודה אָנִי לְפָנֶיךָ עַל חֶסֶדְךָ הַגָּדוֹל שֶׁגָּמַלְתָּ עִמָּדִי,

עַל בְּנֵי וּבָנוֹת מְשֻׁפְחָתֵי הַיְקָרִים הַמְּלֻיִּים אוֹתִי פָּמִיד.

אָנָּה, הוּא בְּיַנְיָנוּ רַעוּת וְעֲרִבוּת, בְּרִיאוֹת וְשָׁלוֹם.

הוֹרְנוּ מִדְּרָכֶיךָ וְנָלְכָה בְּאַרְחֻתֶיךָ,

וַיִּקְיֵם בְּנוֹ מִקְרָא שְׁכָתוֹב:

"מָה טָבוֹ אֱהִיָּה זַעֲלֹב מִשְׁכִּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל". (במדבר כד, ה)

על בני זוג:

אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם,

הוּא שָׁלוֹם בְּיַנִּי וּבִיר אֲשֶׁתִּי/אִישִׁי.

הוּא בִּי הַיְכָלֶת לְהִיּוֹת קְשׁוּב/ה וְרָגִישׁ/וּרְגִישָׁה לְצַרְכִּי/לְצַרְכֶּיךָ,

לְצַמֵּחַ יַחַד אֶתְּךָ/אֶתּוֹ וְלְהִיּוֹת לָהּ/לוֹ לְחֶבֶר/ה נְאָמָן/ נְאָמָנָה.

עֲזָרְנוּ לְהִתְמוּדָד עִם יָמֵים קָשִׁים

וּלְסִיעַ זָה/זוּ לְזוֹ/לְזוֹה לְזוֹה בְּעִתּוֹת מְשֻׁבָּר וּמְצוּקָה

וְנִזְכָּה לְחִיּוֹת כְּדַבְּרֵי הַחֶכֶם בְּאָדָם:

"דוֹדִי לִי וְאָנִי לוֹ, הֲרַעָה בְּשׁוֹשְׁנֵי־יָמָי". (שׁוֹ"ש ב, ט)

על ההורים:

הוּא בִּי סִבְלָנוּת וְאַהֲבָה לְקִיָּם מְצוֹת "כִּבְד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ" (שמות כ, יא)

בְּכָל עֵת שְׁאֲדַרְשׁ.

בְּרַכְנִי, שְׁאֲמַלֵּא חוֹבָה זֹאת בְּזִכּוֹת וְלֹא בְּנִטְוֹל,

מֵאַהֲבָה וְלֹא מִפָּרַח,

בְּשִׁמְחָה וּבְנִחַח וְלֹא בְּקֶצֶר רוּחַ.

בְּרַכְנִי, שְׁאֲזַכָּה לְלַמֵּד מֵהוֹרֵי וּמִכָּל הַדּוֹרוֹת שֶׁקָּדְמוּ לִי.

על אחריות ואחים:

עקר מלבי קנאה ותחרות
 והכו לזבי לקבל את אחותי/אחי/אחיותי/אחי בסבר
 פנים זפות,
 ולדון אותו/ אותה/ אותם/ אותו לכף זכות.
 הקטר ריב ומדון מקרבנו,
 וזכנו לליות זה את זה בתמיכה ובאהבה בנפשותי-
 הים,
 כי שומר/ת אחי/אחותי אנוכי ו"את אחי אנוכי מבקש".
 (בראשית לז, טז)

הרב אשרת מורג חיברה ברכה
 שנועדה להיאמר בערבי שבתות נוסף
 לברכת הבנים או במקומה:

ברכת הילדים / הרב אשרת מורג

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו
 ואלהי אבותינו ואמותינו,
 שתשמר על משפחתנו,
 היום ובכל יום,
 שתהא השמחה והאהבה שורה בתוכנו,
 והגן עלינו מכל מכאוב וקבלה,
 צער ואכזבה,
 בין שמפנינו ובין שמפני מרענו.
 אבינו האב הרחמן,
 אשר מפי עוללים ויונקים יסדף עו
 (תהלים ח ג).
 אגא הנחה את ילדינו (אפשר לציון
 שמוהים),
 שתדרכם לא תאבד עליהם,
 והאר את יומם,
 שתיוכם לא ימוש מפייהם לעולם,
 והרחק מעליהם אנשים רעים ופגעים
 רעים,
 והשיבם אלינו בשלום ובגיל תמיד.
 ברוך אתה ה', משמח הורים וילדים.⁹³
 (ראו גם עמ' 143)

על הילדים:

הו בי ארף רוח ושכל טוב לחנה את ילדי בהבנה
 ובקבלה.
 הו בלבי בינה לגדלם לאהבת ה' ולאהבת אדם,
 לתורה ולמעשים טובים.
 ברה את נערינו ואח נערוטינו, ויזכו לאריכות ימים
 בטוב ובשמחה.

על נכדים ונכדות, נינים ונינות:

קנני בשנים טובות של נחת וארף רוח,
 למעו אצכה לראות פרי רחם
 ולחזות בצאצאי צומחים וגדלים
 לאהבת ה' ולאהבת האדם, לתורה ולמעשים טובים.
 וקדם בנו מקרא שכתוב:
 "וראה בנים לבניך שלום על ישראל". (תהלים קכח, ו)

כולם:

ברה בתינו בגילה, רנה, דיצה וחדנה, אהבה ואחנה
 ושלום ורעות. ונאמר: אמו.

על הברכות היפות האלה נוכל להוסיף עוד ברכות לקרובי משפחה אחרים ואולי גם לאלה המטפלים
 בקרובים – גדולים וקטנים – ואנשים ונשים היקרים לנו שאותם אנו רואים כבני ובנות משפחה, גם אם
 אינם חלק מן המשפחה הביולוגית.